

BALÁZS GÉZA

Jámborné Balog Tünde: Különös tartomány

Széphalom Könyvműhely, 2019

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

Vajon a mai Magyarországon, különösen az ifjabb nemzedékek mennyire váltak védetté s talán ezáltal érdektelenné távolabbi és közelmúltunk sorstragédiái iránt? Mennyire ismerjük dédszüleink és nagyszüleink mindennapi világát, tudunk-e válaszolni arra az egyszerű kérdésre, hogy hol és hogyan éltek, merre sodorta őket a sors, hogyan élték túl (ha túléltek) a nagy tragédiákat? Családjaink története adja össze, teszi átélhetővé a történelmet. S mindannyian csak részleteket ismerünk, hordozunk a valóságból. Senki legnagyobbként megélt vagy számon tartott drámáját nem lehet lekicsinyelni; de a *Különös tartomány* sorstragédiái felülmúlhatatlannak (és saját családom történetének párhuzamai, valamint olvasmányaim nyomán nem is annyira különösnek) tűnnek számomra. Egy aszszony a görög sorstragédiákra emlékeztet: „Hiába, Penelopének születtem... Egy földet és egy férfit tudok csak szeretni.” A papok, szerzetesek menekülnek a román „betöréskor”, András bácsi, az erdélyi fekete barátok generálisa a helyén marad („A pásztor sem hagyja ott a nyáját, ha jönnek a farkasok”), agyonverik. Zsidó férjével tart a haláltáborba a nem zsidó asszony: „ha vele voltam a jóban, maradok a rosszban is”. Bácska, visszatérnek a szerbek, a főtérré szólítják a férfiakat: „nincs énnékem bűnöm, semmi bajom a szerbekkel, miért bánthanának”, s azután válogatás nélkül legyilkolnak mindenkit, tizenéves fiút az anya szeme láttára. És menekülések, kitelepítések, kilakoltatások: „Háromszor lettem életemben földönfutó... és mind a háromszor a saját hazámban...”

A történelmi emlékezet mélysége a mozaikregényben csaknem két évszázadra vezethető vissza. A 19. század lyukacsos, foltos, a 20. század nagy fordulói azonban már egyre élesebbek, s a történetek valahol 1956 után szakadnak meg (nem, nem érnek véget). A középpont két dél-alföldi város, ahol a jobb sors reményében való beköltözések, telepítések, kényszerű menekülések és boldognak remélt házasságok, együttélések kohójában formálódik a nagy és a magántörténelem. A szálak elnyúlnak Erdélyig, Bácskáig, az Al-Dunáig és Budapestig. A két városban (Hódmezővásárhely és Makó) futnak össze az elbeszélő és házastársa őseinek, rokonsá-

gainak, valamint közvetlen környezetüknek életútjai, kibogozhatatlan kapcsolatok székelyek, alföldi magyarok, svábok, lengyelek, csehek, morvák, rákok és zsidók között. Drámai feszültségű, olykor anekdotikus tömörségű, máskor líraian árnyalt elbeszélések a '48-as szabadságharc utáni bujdosókról (*Árnyékhuszárok*) vagy az éppen száz évre rá a Don-kanyarból visszatért ismerősről, aki félelmében önkéntes rabságra, szobafogságra ítélte magát, és a Képipró utcai házat soha többé nem hagyta el (*Miska néni feltámadása*). „Erdélyből kijöve”: erdélyi magyar értelmiségieknek a román „betörés” utáni meneküléséről, majd a visszacsatolás utáni hazaköltözéséről, azután megismételve az első világháború utáni állapotokat, a szervezett ki- vagy áttelepüléséről (*Vakvágányon*). A fogarasi szerzetesek soha meg nem írt mártíromságáról (*András bácsi ördöge*). A bácskai magyarirtásról (*Halleves Bácskában*): „De ha nem mesélem el, mi történt... most mind a torkomat szorítanák a ki nem mondott szavak.” És a nagy tragédiák mellett ott vannak az egyéniek, amelyeket az író, Jámborné Balog Tünde finoman jelez. A háború után „férfi nélkül maradt gazdaságok” vagy éppen a megszálló csapatok vegyes összetétele nyomán: „tejeskávé-színű kis fatytyúk születéséből lehetett visszakövetkeztetni az előzményekre”. Nem találkoztam még a magyar irodalomban vagy történetírásban ennek a kérdésnek a tárgyalásával. És olyan megható szokás leírásával sem, mint a konkrét szülőföldhöz való ragaszkodás: a kényszerű elköltözéskor a szülőföld egy darabkájának becsomagolása. Persze a határon azt is elveszik: „eltűnt a sublótfiókból a fehérnemű alá kis zacskóban elrejtett hazai föld”. Ha leírásával nem is találkoztam, a szokással magával igen. Édesapám őrzött egy maréknyit felvidéki szülőföldjéből – Budapesten. Hogy a drámaiság mennyire fokozható a végletekig, egy első világháborúra vonatkozó idézettel mutatom be: „Dédapám testvérbátyjának a háború minden évében odamaradt egy fia, alig férnek el a nevek a magas emlékoszlopon az ótemetőben. *Szöröncse, hogy nincsenek többen, mondja... legalább nem verhet tovább az Isten*. Ebben persze téved, mert a spanyolnátha még azon az őszön elviszi a feleségét és a kislányát is...”

Családregegyféle – szerepel az alcímben – régi és újabb elbeszélésekből. A harminnegy elbeszélés 1997 és 2018 között született, a történeteket az elbeszélő személye, a több elbeszélésben felbukkanó azonos szereplők, a csak monogrammal jelzett Z. (az elbeszélő férje), a több előadásban, megvilágításban szereplő ugyanazon történetek fogják össze. Minden családregegy az emlékezés regénye: jelen esetben a homályos, derengő, levegőben lógó, olykor titokzatos és illogikus történéseket az elbeszélő egy-egy anekdotikus szála, a fényképekből, tárgyaktól való emlékezés fonalára, emlékezetében élő családi mondásokra fűzi föl: „Mint egy nagyrészt megsemmisült puzzle darabkát rakosgatnám, a valóságot rőfnyi képzelettel toldozgatva, úgy kellett összepáztanom a régi história eseményeit annak idején fel sem fogott mozzanatok emlékcfaiból, anyám elejtett szavaiból, háztartási könyvnek tételeiből, homályos amatőr képekből és azokból a levéltöredékekből, amelyek elkerülték apám cenzúráját...”

Az „emlékezés gyakran űz furcsa játékot velünk”, s erre szinte mindegyik elbeszélésben utal a szerző. Az emlékezés iránti igény megszületése is nagyon hasonló az embereknél. A családi történetek a gyermekek, fiatalok többségét nem érdeklik, csak érett, egyre idősebb fejjel válik izgalmassá a múlt, de akkor többnyire már késő – a nagyszülők, szülők elmentek, nincs, aki meséljen, ezért az emlékmorzskákból, ránk maradt esetleges dokumentumokból kell összerakni a múltat. Az elbeszélő bevallja, hogy a fiatalokat nem érintették meg az ősanynák történetei, sőt: „Akkoriban nagyon elegendő volt az öregekből, és nem érdekelt a múlt sem, amiről folyon papoltak. Idegesített, hogy mindig ugyanazokat a történeteket ismételtetik...” De az idősebb ember visszatalál a múlthoz: „Mióta megöregedtünk, és több időnk van egymásra, Z.-nek rendszerint reggelizés közben jut eszébe a gyerekkora, ébredés után még közeli az emlékek és álmok szövevényében vergődő éjszaka.”

A tárgyi (képek, bútorok) és szellemi (történetek) emlékekből összerakott családi történelem jellemzően mozaikos, kaleidoszkópszerű: „élete szivárványos mozaikdarabkái”, „kaleidoszkóp-történetek”. Jellemzője a filmszerűség is: „múlt idők mozija”, „végtelenített háborús filmhíradó az élet”. A családi történetek sajátossága még a változatokban élés is: „Ezt a históriát mindenki másképp mondta el a családban.” Az ember azonban bizonyosságra, valamint harmóniára vágyik. Bizonyosságra akkor is, ha „végül rám maradt örökül a rejtély, amelynek kibogozásához annyi támpontom sem volt, mint neki”. És harmóniára, a legvalószínűbb, kikerekített múltképre,

amelyet páratlan lélektani pontossággal fogalmaz meg a szerző: az „idő hiányos emlékei is egy kaleidoszkóp mustráját adják, töredékességük dacára kelek egészet alkotva a múlt évek tükörfalai között, és innen az ezredfordulóról visszazéve tökéletes benne a múlt szimmetriája... Ebben a múltban minden momentum egyformán fontos... és minden személynek, eseménynek kerül ellenpontja...”

Még egy lélektani jellemző: az események, személyek, dolgok keveredése, mintha valami visszatérés, titokzatos továbbélés nyomai tűnnének fel életünkben: „elhullajtott emlékmorzszak, gének trükkje”, „csak a gének vicceltek velünk, a halhatatlan gének”.

A *Különös tartományban* különleges helyet foglalnak el az állatok, amelyek ellenpontot képeznek az emberi brutalitással szemben. Föltűnik a csíki „madármise”, a szerzetes „beszél a madarakkal”, a megszállók vele együtt a madarakat is kivégzik. Amár doktorok a deportáláskor az otthon maradtakra bízzák kék szemű szíami macskájukat, de az kiszökik, s másnap a vasútállomáson találják megszállt testét. A kitelepítés során a hosszú vagonlétben a családdal utaznak a fecskék, de a háttörök leverik a fészket.

Az író történetészövésének jellemzője még a párhuzamosság: egyes szereplők és események más-más elbeszélésben visszatérnek, így teremtenek lazán összefüggő kapcsolatot a különböző részek között. Másik jellemzője a lineáris történetmondás feladása: egy-egy, olykor drámai eseményt előre jelez, majd meglehetősen feszültséget teremtve leírja az előzményeket, s végül az elbeszélést kifuttatja a már jelzett mozzanatra. Az emlékezések külön útjait egyes esetekben az írásképben is tükrözteti (*Égi mozi, végtelenítve*).

Az elbeszélésfüzér hangvétele a tragikus nosztalgia, mély rezignáció, amelyet legföljebb egy kis mitikusság és költészet old. Két példa a misztikuságra: A háborús hősökre emlékezve a sokszor, szinte mantraszerűen ismételt mondatrészlet: „mindig több katonaszívűből hajt ki gyöngyvirág”; „Azon a helyen soha többé nem nő ki a fű, de még gaz sem terem, s ha arra oson egy éjszakai vadászatra induló macska, nagy ívben kikerüli”. A leírások – korábbi elbeszéléseiben (pl. *Templomkerti látomások*, 2014) is felfigyeltem rá – egyszerre festőiek és költőiek, különösen a színek, apró tárgyak megfigyelése, kibontása és leírása részletdús. Stílusa olykor annyira tömör, hogy ha nem lenne foglalt az antropológiában a „sűrű leírás” fogalma, akkor akár itt is használhatnánk:

„A Mandl kisasszonyok dédapám lakói voltak az előző, csodás századfordulón... Előbb gyereksí-

rás töltötte be a vaskos oszlopsor mögötti hosszú verandát, majd kamaszhangok mutáló nyerítése és csiklandós leánykacagás szűrődött ki a falak mögül, s amikor beköltöztek a Mandl kisasszonyok, pipacs szín arccal hallgathatták a szomszédos szobákban szerelmeskedő párokat, akik majd szétvették maguk körül a házat, miközben nehézkesen, csikorogva fordult alattuk a láthatatlan, hatalmas kerék: a beköszöntő huszadik század.”

Vagy egy másik szép, népies példa: „szülőágy, gyermekágy, nászágy, betegágy, meg amiből nem kelünk föl többet. Az a szerencsés ember..., akit abból a nyoszolyából visznek ki a temetőben, amelyikben a világra jött.”

S nyilván ez az, ami a tragikus századokban csak keveseknek jutott osztályrészül. Örök jelen időben szerepel ez a mondat: „Nem tudjuk, hogy a mi világunk most éli utolsó perceit...” (*Ha lejönnek a szarvasok*), nem is szeretném magyarázni. Mélyen belénk ívódik a címként is kiemelt – de teljes formájában így szereplő – gondolat: „Különös tartomány a múlt, benne éppúgy megtörténhet bármi, mint a jövőben...” (*Vánca Trézi rúdlilepedője*). Lélektani realizmus, líraiság, folklorisztikusság, misztikusság: talán ezekkel tudnám legjobban jellemezni Jámborné Balog Tünde elbeszéléseit, amelyekkel szinte egyedülálló a mai magyar irodalomban.

BENCE ERIKA

Kálmán Gábor: Janega Kornél szép élete

Kalligram, 2018

Ha jól gondolom, épp azt a regényt olvassuk, amelyre Janega Kornél többször is utal az elbeszélésben. A harmincas éveiben járó, felvidéki származású, az elbeszélés jelen idejében már egy évtizede a Vízivárosban élő férfi a hazátlanság, az otthontalanság és a szeretetlenség traumáját igyekszik oldani az írással. Az idegenség és a hiány három kifejtett élménye közül természetesen az utóbbi, a társtalanságot és a magányt is magában foglaló szeretethiányos állapot a legösszetettebb probléma az életében.

Feltehetően ezt, vagyis a *Janega Kornél szép élete* című regény kéziratát viszi magával, amikor a szakítás okozta csalódottság és elhagyatottság érzése elől egy Isten háta mögötti szőlőhegyre vonul el, viszi magával válását követően a Dob utcai lakásba az íróasztallal együtt, s ez van vele Koperben is, ahova „töredezettség-mentesíteni” utazik, és napszúrást kap. Az is valószínű, hogy e regény előzményére utal, amikor második befejezett könyvét említi, amelynek alapélményéről, az apa eltűnéséről mint „harminc éve érlelődő” élményről beszél, amit „ki kellett írnia” magából, s amelyben megpróbálja lezárni az „apatörténetet”:

„Szép halált adtam az apámnak. Tulajdonképpen fel is mentettem minden tekintetben. Hagytam, hogy inkább a főszereplőt falja föl az élete. Vagyis csak néhány hónapja volt, hogy tisztességesen

megöltem az apámat, és biztos voltam benne, hogy ezzel végre lezártam a történetet.”

Elbeszélői reflexió egyértelműsíti számunkra, hogy az új regény megírását kiváltó mozzanat a halottnak hitt apa felbukkanása („anagorízis” a késő barokk regényekben!) volt: „Aztán ott találtam magam a saját regényem díszleteiben.”

De nemcsak saját, korábbi regényének (referenciális értelemben ez Kálmán Gábor *A temetés* című, 2016-ban megjelent műve) kontextusában, hanem más alkotások szöveghálójában, sorában is értelmezhető a *Janega Kornél szép élete*. Nem lehet nem szándékos például a *Rezeda Kázmér szép élete*re vonatkozó allúzió. A *Napszúrás* című fejezetben bolyongó „idegen” habitus (a perzselő nappal küszködő Janega) Albert Camus *Az idegen* – régebben *Közönyként* ismert – című művének főhősére, Mersault-ra is emlékeztet valamelyest. Az apával való konfliktus, illetve az „apahiányos” állapot az ún. „aparegények” (ha a 20. század utolsó harmadában vagy még korábban megjelent hasonló regényeinek felsorolásától eltekintünk: mint Györe Balázs *Halottak apja*, Dragomán György *A fehér király* című könyvei) típusába való besorolhatóságát is lehetővé teszi. A gimnazistalét és útkeresések ábrázolása, a korosztály tagjai szexuális életének naturális, olykor durva leírása révén Kontra Ferenc *Gimnazisták* (később: az *Idegen*-trilógia egyik darabja) című mű-

